

II RIIGIKOGU

7. istungjärk.

Protokoll nr. 188 (5).

1925. a.

II Riigikogu koosolek 21. jaanuaril
1925. a. kell 5 p. l.

Kokku on tulnud 82 Riigikogu liiget.

Walitsuse looshis: haridusminister H. B. Rahamägi, põllutööminister A. Kerem, kohtuminister R. Gabrel.

Päewakord:

1. Riigiteenistuse seaduse osalise maksmapanemise seadus — III lugemisel.

2. Riigiasutuste töö koondamise seadus — III lugemisel.

3. Riigi 1925. a. eelarwe — I lugemisel.

4. Eelarwe-komisjonide walimine — wanematekogu ettepanek.

Koosolekut juhatab esimees J. Tõnisson, pärast abiesimees M. Martna.

Sekretääri kohal sekretäär T. Kalbus, pärast abisekretäär J. Piiskar.

Koosolek algab kell 5.25 min.

Juhataja J. Tõnisson: Awan Riigikogu koosoleku. Päewakord on Riigikogu poolt kindlaks määratud.

1. Riigiteenistuse seaduse osalise maksmapanemise seadus — III lugemisel.

Üldkommissjoni aruandja ei ole kohal. Sõna on komisjoni abiesimehel K. Tamm'el aruandjana.

Üldkommissjoni aruandja K. Tamm kannab ette ja eraldi hääletamisel wõetakse wastu nähtawa enamusega seaduseelnõu pealkiri ja tekst.

Riigiteenistuse seaduse osalise maksmapanemise seadus.

Riigiteenistuse seaduse („Riigi Teataja“ nr. 149 — 1924. a.) § 42 hakkab maksma käesolewa seaduse wastuwõtmisega.

Juhataja J. Tõnisson: Asun lõpuhääletamisele. (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on sea-

duseelnõu lõpuhääletamisel wastu wõetud.

Sõna on üldkommissjoni abiesimehel rkl. Tamm'el aruandjana.

2. Riigiasutuste töö koondamise seadus — III lugemisel. Üldkommissjoni aruandja K. Tamm kannab ette ja eraldi hääletamisel wõetakse wastu nähtawa enamusega seaduseelnõu pealkiri ja §§ 1—4.

Riigiasutuste töö koondamise seadus.

§ 1. Riigiasutuste töö koondamise ja kulude kokkuhoidmise otstarbel on Warariigi Walitsusel õigus 1925. a. aasta kestel:

a) riigiametnikka ja teenijaid ametist wabastada, kohti wakantseks jättes, ning wabastatawaid ametnikka nende nõusolekul teenistushuwides sama wõi alama astme kohtadele määrata, wiimastelt wabastades wastawaid ametnikka;

b) ihe asutuse ülesandeid teise asutuse peale panna, kui see makswate seadustega keelatud ei ole ja selleks tarwilikku arwu ametkohti ühes ametnikkude ja teenijatega ning krediitidega ühest asutusest teise üle kanda.

Märkus. Riigikontrollis on käesolewas paragrahwis ettenähtud õigus riigi kontrollnõukogul.

§ 2. Ametist wabastamisel wõetakse arwesse riigiametnikkude ja teenijate perekondlik ja waranduslik seis, kui muud tingimused ühesugused.

§ 3. Paragrahw esimese alusel wabastatud riigiametnikkudele ja -teenijatele makstakse kolme kuu palk riigiteenistusest wabastamise korral palga edasimaksmise seaduse järele („Riigi Teataja“ nr. 51/52 — 1924. a.). Ametniku paigutamisel alamale astmele saab ametnik kolme kuu jooksul sama seaduse alusel palgawahe.

§ 4. Käesolew seadus hakkab maksma tema wastuwõtmisega.

Juhataja J. Tõnisson: Asun lõpuhääletamisele. (Hääletatakse.)

Nähtawa enamusega on seaduseelnõu lõpuhääletamisel wastu võetud.

3. Riigi 1925. a.

eelarwe — I lugemisel.

L. Raudkepp

(krst.): Austatud rahwasaadikud! Riigi eelarwel on 2 külge: üks

on puht majanduslik, finantsaritmeetiline ja teist wõiks nimetada rahwuskultuuriliseks wõi waimukultuuriliseks wõi lihtsalt ja lühidalt kultuuriliseks küljeks. Päriselt wõiks asja peale nii waadata, et meie ees on majanduslik eelarwe ja selle kõrwal teine paralleel-eelarwe, kus osa mängiwad mitte rahalised summad, waid waimlised wäärtused, kultuurwäärtused. Riigi eelarwe arutamisel tuleb tingimata teist eelarwet tähele panna — seda, mida nimetasin paralleel-eelarweks. Seal ei leia meie arwusid ega seda täpsust, nagu päris eelarwes, kuid ometi on wõimalusi olemas ka seal kaaluda ja mõõta. Seda kaalumist ja mõõtmist läheb tarwis komisjonides, kes seda eelarwet läbi arutawad. Et minul wõimalus puudub arupärimiste wõi küsimistega esineda, — minul ei ole selleks iialgi iseäralikku himu ega ka põhjust olnud, — siis tarwitan juhust, et eelarwe arutamisel mõned arwustawad mõtted awaldata selle meie riigielu eriosa kohta, mida meie nimetame kultuureluks. Nagu öeldud, on siin raske arwustada, aga kas siis majanduslikus eelarwes see töö nii kerge on, kui arwesse wõtame, mis tagajärjed sel wõiwad olla, kui üksikuid summasisid nii ehk teisiti muuta? Härra rahaminister näiteks nimetas, et kui tikutooside peale natukene kõrgem aktsiis panna, siis saab sellest tulu mitukümmend miljonit marka rohkem. See on lihtne küsimus, kuid on küsimusi, mida wäga raske on järsku otsustada, waid neisse tuleb aastate kestel süweneda ja kalkuleerida, kuidas üksikud majandusharud on arendatud, mil määral neile raha määratud ja missugused tagajärjed on ilmsiks tulnud, samuti kas need tagajärjed on igatepidi soowitawad ja wiljakad olnud. Kui wiljakusest räägitakse, siis tuleb iseäranis just kulturnähtusi arwesse wõtta ja waadata, kas oleme meie kõike seda saanud neilt aladelt, mida meie ootasime neist eelarwe-summadest, mis sinna määratud. Ka siin, nõndanimetatud paralleel-eelarwes, tuleb õige palju raskeid küsimusi esile, ka siin tuleb aastate kaupa uurida

ja tähele panna, kuidas need on arenenud ja lahendunud. Sellest tööst meie ei pääse, waid peame seda tegema, et meie riik, samuti ka rahwuskultuur sellest tõesti kasu saaks. Meie ei saa mitte ignoreerida teatud hingelisi wäärtusi, nagu meie juba neil päewil eelkõnelejailt kuulsume, sest on ju näiteks tähtis, missugune meeolu ja hingeelu walitseb sõjawäes. Sõjawäele wõib määrata õige palju summasisid hea warustuse muretsemiseks, aga see ei tähenda weel sugugi, et ta juba selle läbi üksi tugew on, nii tugew, kui ta on siis, kui sellele warustuse tugewusele juurde tuleb weel hingeline ja waimline jõud. Meie ootame oma sõjawäelt — õieti teeb iga riik seda, — et tema oleks ustaw ja tubli. Meie esitame oma sõjawäele õige suured nõudmised, aga kas meie alati tähele paneme ka oma sõjawäe hingeelu nõudeid? Ma tulaksin siin ühte asja meelde: on ilmsiks tulnud, et selle peale waatamata, et ei ole olnud sõjawäel õpetajaid, on ometi sõjawäes õige palju peetud jumalateenistusi. Ohwitserid ja sõdurid, niihästi Tallinnas kui ka Tartus, wõib olla ka mujal, — mul ei ole lähemaid andmeid käepärast — on kutsunud enda juurde õpetajaid ja preestrid aastapäewadel ja ka midu waimulikka talitusi toimima. Riik nõuab, kõik seltskond ja ka meie siin Riigikogus nõuame ja ootame, et sõjawägi oleks ustaw oma kohuste täitmises. Kui aga sõjawägi wõi üks suur osa sõjawäest esineks meile teatud nõudmisega ja kirjutaks mingisuguse soowiawalduse Wabariigi Walitsusele wõi Riigikogule — see ei ole wist distsipliini mõttes lubatud aga niipalju peab ometi meil enestel arusaamist olema oma rahwa wastu, — et seal, kus meie kodumaapojad täidawad riigi kohuseid ustawalt, meie õrnatundelisemalt tähele paneksime nende nõudeid. Selle kohta esineb ka meie esitaja komisjonis wastawa ettepanekuga, kuidas rahuldada meie sõdurite nõudeid, kes iga silmapilk peawad walmis olema kaitsma oma riiki. Kuidas suudame meie üles näidata, et meie tõesti hindame nende meeolu, see olgu meie ülesandeks ja mureks, sest kõige kõrgem kogu ei wõi kuidagi wiisi ignoreeriwalt waadata nende nõuete peale, ka hingeliste nõuete peale, mis meile esinewad meie riigi suuremate inimkogude wõi rahwa suure osa poolt. Meie ei wõi siin kurdiks ega tummaks jääda.

Samuti on waimukultuuri tähtsus ametkondades üldiselt suur. Meie määrame raha paljaks ja muudeks summadeks, et meie ametkond hästi töötaks, sellepärast mõjub halvasti kui üsna tihti jälle on kuulda, et siin wõi seal ei ole mitte ausalt riigi rahadega ümber käidud. Meie peame selle eest hoolt kandma, et meil ikka tublim ja tublim ametkond oleks. Ausust ja üldse häid kodaniku omadusi tuleb, kuigi aastate jooksul, arendada ka koolide kaudu. Ma ei taha siin mitte öelda, et majanduslikkudel küsimustel tähtsust ei oleks, ei, riigi eelarwe arutamisel tuleb ikkagi tingimata tunnistada, et majanduslikud küsimused eesrinnas seisawad ja neil esimese wäärtusega tähtsus on. Tuleb rahuldada neid suuremaid ja põhjendatud nõudeid, mis ka raha suhtes on olemas, näiteks ohwitseridel, ametnikkudel, teenijatel ja töölistel, aga ei wõi mitte tähele panemata jätta seda, mis suudab kaswatada rahwa siseimist wõimu ja hingejõudu, ilma üksikute kihtide peale vaatamata, sest ikkagi oleme meie wiimaks ük s rahwas ja ühisel jõul tahame meie oma riiki ehitada, oma riigile paremat tulewikku walmistada. Ei ole ju ka tähtsusetu, missugune meeoleu üldse walitseb riigikodanikkude keskel nende korralduste kohta, mis ülevalt poolt käima pannakse. Kui meie meelde tuleb, missugune meeoleu oli rahwa keskel mõni kuu tagasi, siis peame küll kahjatsedes ütleva, et süüdi selles oleme meie, kes meie siin kõrgel kohal oleme ja ei ole tahtnud wõi ei ole suutnud aru saada — ei tea kuidas seda nimetada, — et rahwal ka on oma õigustatud meeoleu, ja et seda meeoleu tuleb tähele panna. Meie ei pea mitte olema, nagu endisel ajal tsaar, kes oma rahwa meeoleu ignoreeris. Meie kui demokraadid, ei wõi sellele seisukohale asuda, waid meie peame rahwa meeoleu ka siin oma töö juures tähele panema, muidu meie eraldume liiga palju rahwast. Ma tahtsin sellega öelda, et ikkagi üsna selge on, et meie mööda ei pääse teatud hingelistest wäärtustest ja nähtustest meie rahwa elus. (S e g a n e w a h e l h ü ü e L. J o h a n s o n'i, s.d. p o o l t.) Teie, härra Johanson, tähendasite oma kõnes osalt just sedasama, kuidas ei ole suudetud mitte ajati tabada rahwa õiget arusaamist Riigikogus ja ajakirjanduses, iseäranis ajakirjandus olewat sagedasti eksinud rahwa meeoleu ebaõiges arusaamises.

Wõib olla, et see wiga, mis ajakirjandusel, on ka meil olnud. Wististi! Seda fakti mina just nimetasin, sest ilma eksimata meie ka siin kõrges kogus ei ole. (W. Linnamägi, krst.: Teie peab ikka kõik ära nämmutama.)

Ma peatuksin, siis läheb ju asi selgemaks, mõne ministeeriumi tegewuse juures. Näiteks esineks meile see ministeerium oma tegewusega, millel kõige rohkem tegemist kaswatuslikkude küsimustega ja waimlise kultuuri tõstmisega. See oleks haridusministeerium. Meie oleme juba paari aasta jooksul kuulnud, et meie kool ei olewat selles mõttes mitte rahuldaw, et tema kawad on liig ülekoormatud. Weel hiljuti wõtsin algkooli õppekawa kätte ja lugesin, mitu rida selles osas on, milles ära määratakse matemaatika õppekawa. Trükitud tekstis oli neid ridu 65. Samuti waatasin, mitu rida oleks seal wõimalik ära jätta, mis tõesti ülearused oleksid. Tuli wälja, et umbes 5 rida. See teeks siis protsentuaalselt üle 7%, mida wõiks näiteks matemaatika kawast wälja jätta. Loodusloo alal on see protsent küll palju suurem. Igatahes, kui nüüd ehk palju on räägitud sellest, et algkooli kawad on liiga koormatud, siis tuleb püüda seda wõimalikult arwudes wäljendada, ja meie jõuaksime resultaadile, et tuleks ära jätta sennistest õppekawadest maksimum, wõib olla, 15%; aga see ei tähenda ammugi weel, et kawad liiga ülekoormatud oleksid. Muidugi oleks wõinud ju loota, et algkooli õppekawad juba warem oleksid rewideerimisele tulnud, aga sellepeale vaatamata on sarnasel tegewusel ka oma hea külg. Oleme tunda saanud kindlamalt ja laiemalt neid puudusi, mis algkooli õppekawas on, ja neid wõib ju parandada. Siin just iseäralikka raskusi ei ole. Samuti ka mitte keskkooli õppekawades. Meie peame ikka sellega arwestama, et meie mitte suurrahwas ei ole ja sellepärast tuleb meil rohkem keeli õppida, ja keeled wõtawad meie õpilastelt kaunis palju waba aega. Igatahes tahtsin mina sellega öelda, et etteheited selle kohta, nagu oleksid meie koolide õppekawad ülekoormatud, ei ole õiged. Eriti on nimetatud, et tütarlaste koolides olla kawad liiga suured, et seal on mõndagi üleliiga, aga kõik need küsimused, kuigi osalt põhimõttelikud, lasewad endid üsna ruttu muuta. On ju ka teisi wigu ja wäärnähtusi, mis ilmsiks on tulnud ja

osalt juba parandatud. Aga mina vähemalt waatan kõigi nende wigade peale, mis on tehtud, sellelt seisukohalt, et neid tuleb läbi teha. Need on kõige parem argumentatsioon. Iga asi käib oma käiku ja tehtud wigade peale tuleb mitte niisuguse ärawanduwa pilguga waadata, nagu seda senni tehtud, waid tuleb waadata kui mõtleja inimene ja sellest teatud järeldused teha. Mis aga kõige vähem wastuwõetaw on selles kawade küsimuses, oleks see, et endine ministeerium, — seda meie näeme juba 5—6 aastat — on kõik koolid 10-tuhandete lastega katselawaks teinud, nii et kõik lapsed, kes koolis käiwad, on pidanud neid wigu läbi tegema, wõi õigemini öelda, kaasa elama ja nende all kannatama, mida ministeerium on teinud. Mina saan edust vähemalt niimoodi aru, et iga samm, mis edu poole wiib, leiab uusi abinõusid, kuidas paremuse poole sammuda. Kui aga nüüd selle meetodi järele käiakse, et kawad kõigi koolide kohta maksma pannakse, ja ma pean ütleva, 5—6 aasta eest olid need nõudmised palju kõwemad kui praegusel ajal, siis on see tuntaw wiga, kuigi praegusel ajal, nagu mingisugune muudatus on olemas, oleks nagu paremus tulemas. Sel ajal nõuti aga wäga kindlalt, et kõik tuleb täita; seda nõuti isegi erakoolidelt. Mina aga arwan, et kui tahetakse mõnda uuendust kätte saada õppekursuste ulatuse ja sobiwuse kohta, siis peaks mõnele koolile, kahele wõi kolmele, need kawad kohustatawaks tehtama, et nad seda tegelikult läbi wiiksid, aga mitte nii, et kogu kooliwõrk tehakse katselawaks. Seda tuleb tingimata kui eitawat nähtust siin konstateerida, mida ka warem siit tehtud, aga seda ei ole mitte tähele pandud. Nii mõndagi on korraldatud, palju korraldusi tehtud, aga ometi on mõni asi kahe silma wahele jäänud. Ma nimetan üht. Igas koolis ja üldse kultuurelas on tähtis, et õigekirjutus kindel oleks. Selle kohta on juba korraldus tehtud, et õigekirjutus teatud mõõduandwa sõnaraamatu järele peab käima. Ka Saksamaal pidi „Reichsbote“ — riigiwalitsuse häälekandja — end seadma „Duden“ õigekirjutuse sõnaraamatu järele. Niisuguseid korraldusi on ka meil tehtud, kuid need ei ole täielikult läbi läinud. Mul oli tegemist kirjatöödega, mis olid kirjutatud keskkoolide lõpetajate poolt. Mina leidsin neis wäga ja wäga palju komma wigu. Meie kirja-

wahemärkide panemine on osalt Wene keele mõju all. Kommasid pannakse sinna, kus neid tarwis ei ole. Ma soowitaksin wäga, et haridusminister siin kindlad reeglid maksma paneks. Meil on seks olemas hea raamat — J. Awiku „Kirjawahemärkide õpetus“. (J. Piiskar, is.: Oh sa waene komma! Üks eelarwe komma! L. Johanson, sd.: Üks komma vähem wõi rohkem. A. Jõeäär, sd.: Selle wastu on eksinud kõigerohkem walitsuse eelnõud.) Mitte just kommasid vähendada, et neid tujukalt vähendada, waid, et vähem energiat kulutada ja meie kirja lihtsustada wahemärkide panemise mõttes ning toimida siin Eesti keele omapärasusele wastawalt. Meil ei ole kindlaid eeskirju antud selleks, et korda luua ka kirjamärkide õigekirjutuses. (J. Piiskar, is.: Kuidas õhkamismärgiga lugu on?) Selle üle palun Teid ennast järele mõelda. Igatahes on see iga kultuurriigi hea tundemärk, kui näiteks õigekirjutus igalpool ühtlaselt läbi wiidud on, muidu wõidakse etteheiteid teha kirjaoskamatuses. (L. Johanson, sd.: Aga misugune segadus meil õigekirjutuses on?)

Ma läheksin edasi teisele harule. Meie teame wäga hästi, et kooli korraldamises eesrinnas seisab õpetuslik külg. Teisena tuleb nimetada kaswatuslikku tööd. Siin oleks weel mõndagi nimetada, mis endisest ajast wea ja puudusena tundub. Ma nimetaksin üht ja paluksin austatud Riigikogu liikmeid seda mulle mitte pahaks panna, kui üksikasja nimetan, sest mina arwan, et Riigikogu peab ikkagi kõigis küsimustes kaasa kõnelda wõima. Ma tahtsin nimetada seda: see oli 1919. a., õieti kuupäew on mulle meelegi jäänud, nimelt 17. oktoobril, kui wälja anti riigi haridusnõuniku poolt korraldus, et õpilaste töid tohib hinnata ainult kas headeks, rahuloldawateks wõi nõrkadeks. Muud korraldused tehakse ministeeriumi poolt ministri allkirjaga, aga see ja weel mõned muud korraldused tehti riigi haridusnõuniku poolt teatud mõttes autokraatselt, ilma et neid küsimusi oleks läbi arutatud kongressidel. Nagu elu on näidanud, on kõige wiljakamad kongressid olnud need, kus koolijuhatajad koos olnud ja kooli küsimusi arutanud, nagu seda juhtus härra Bauer'i ministeeriumi ajal. See korral-

dus aga ei ole ühestki kongressist, nagu ma juba ütlesin, läbi käinud. Õpilased on sattunud seisukorda, mis sugugi meeldiw ei ole. Sellest korraldusest wõib järelduse teha: Eesti wabariigis ei tohi „wäga häid“ õpilasi olla. Kui meile töö esitatakse, mis silmapaistew ja mida peame tunnustama wäga heaks tööks, siis ei saa meie kahjuks seda öelda, meie peame õpilasi trööstima sellega, et meie ei saa neile wastawat, see on wäga head hindamismärki panna, sest see on ülemuse poolt keelatud. Wõite arwata, missugust muljet see õpilaste peale awaldab. Need õpilased saawad ju kord ka suureks ja kui nad teawad, et Eesti wabariigis wäga häid töid olla ei tohi, siis surume meie just meelega seda loowat tööd ja jõudu, mis noortel on, alla ja seal juures wäga ebatõelikult. Ja meie, kooliõpetajad, ei saagi öelda: mina ei saa tööd omalt poolt paremini hinnata, waid meie peame ütleva: see on keelatud, keelatud Eesti wabariigi haridusministri poolt. Kui tulewad niisugused juhtumised ette, kus ametnikud, ohwitserid wõi sõdurid, nagu hiline aeg seda on näidanud, iseäralikult mingisuguse teoga wälja paistawad, siis muidugi wõib nende tegewust wäga kiita ja awalikult tunnustada. Aga koolis seda teha ei tohi. See ebatõelik olek, mis kooliõpetajal on, seistes õpilaste eest, on wäga raske. See küsimus ei ole siiamani hindamist leidnud, waid nii autokraatselt, kui see korraldus tehtud, püsib ta edasi 5—6 aastat.

Teine küsimus, kaswatustöö ülesanded, on meil tähtsamaks läinud selle tõttu, et õppetöö on enam-wähem korraldatud ja nüüd tuleb süweneda kaswatustöösse. Kaswatustöö ei ole mitte nii lihtne ja siin ma nimetaksin jälle ühte ringkirja selleaegse riigi haridusnõuniku poolt — kes ka praegu ametis on — 21. nowembrist 1919. a. Seal oli niisugune eeskiri, et elukombeid wõib hinnata ka ainult headena, rahuloldawatena wõi halbadena. Selles eeskirjas on ka weel nimetatud, et tulewad hindamislehed sisse seada, kus õpilase ülespidamist hinnatakse. Kuid seal on eriti üks lahter olemas selleks, et uurida õpilase füüsilist arenemist — kui pikk õpilane on, mitu kilogrammi ta kaalub, — kuna ta kõlblisele arenemisele selle eeskirja järele üldse rõhku pandud ei ole. See on igatahes ühekülgne korraldus ja peab ütleva — ebapedagoogiline. Ma ei tea mikspärast, aga mõned

ametwendadest on minu poole pööranud küsimisega, kas mina ei wõiks seda kas wõi Riigikoguski kõne alla wõtta, sest mujal kuskil ei panda seda tähele ja ei pääse see läbi. Arwatakse ehk, et see on kõrwaline küsimus, kuid põhjendamat. Weel hiljuti pööras keegi keskkooli direktor minu poole ja palus, kas ei saaks siin kuidagi mõju awaldada, et see küsimus wiimaks ometi rewideerimisele wõetaks. On olemas wäga palju raskeid momente õpilaste ülespidamises, nii näiteks pidi ühes keskkoolis ühe õpilase ülespidamist, kui rahuldawat hindama, kuna ta ometi oli niisuguseid halbtusi teinud, et teda selles koolis üldse sallima ei oleks pidanud. Kui õpilase ülespidamine atesteeritakse halwaks, siis ei wõi ometi selle süsteemi järele käia, et ta sel juhtumisel koolist wälja peaks heidetama. See igatahes alati ei lähe. Aga kas näiteks on arwesse wõetud wõimalus, et niisugust õpilast ajutiselt koolist wälja heita, temale sellega wõimalust ja aega andes järelemõtlemiseks. Haridusministeerium ei ole aastate jooksul selle kohta mingisuguseid juhtnõore andnud. Ei ole ka wõimalust ega õigust antud pedagoogikanõukogule seda ise läbi arutada ja siin oma süsteemi järele tegutseda. Ka seda wabadust ei ole mitte jäetud. Kuid ometi loeme põhiseaduse § 12-das „Teadus, kunst ja nende õpetus Eestis on waba“ ja lõpuks „õpetuse andmine seisab riigi ülemwalwe all“. Igatahes oli meil mulje, wähemalt 4—5 aastat tagasi, et haridusministeerium liig kindla käega kõik ette kirjutab. Nüüd aga näeme, et see põhiseaduse nimetatud paragrahwiga mitte kokku ei käi. Kuid praegu tundub igatahes, nagu oleks kord nüüd pehmemaks läinud ja rohkem wõimalust antud siin loowalt töötada. On õige palju hääli kuulda, et haridusministeerium siin wabaduse annaks iga kooli pedagoogikanõukogule hindamiswiisi wälja töötada, kuna lõpuresultaadina wõiks ju, kui õpilasele atestaat wälja antakse, seal ühtlase hindamiswiisi läbi wiia. Aga koolitöö jooksul peaks tõesti see wõimalus antama, et pedagoogikanõukogud ka iseseiswalt midagi wõiksid ära teha, et mitte kõike haridusministeeriumi poolt ette ei kirjutata, mis on ikkagi teatud mõttes bürokraatlik kord. Laske koole loowat tööd teha ja nõudke neilt, et nad seda loowat tööd tõesti teeksid. Ma tä-

hendaksin siin weel ühe konkreetse nähtuse peale. On eeskiri olemas ja ka wastaw paragrahw algkooli seaduses ja keskkooli seaduses, et tuleb hinnata õpilase õppetöö edu ja tema üldist waimlist arenemist, ja ühes kohas kuskil ringkirjas on tähendatud, et haridusministeerium töötab wälja selle korra, kuidas tuleb hinnata. Aga mina ei tea siit saadik, kas niisugune korraldus üldse on tehtud, kuidas üksikasjaliselt õpilase ülespidamist hinnata. Ühes korralduses 1923. a. on küll ette nähtud, et klassijuhataja haridusministeeriumi poolt ettenähtud wormi kohaselt kokku seab ülewaate kogu klassi arenemisest, see oleks sõna-sõnalt „üldise klassi karakteristikaga“, aga rohkem ka mitte. See on igatahes weel jäänus Wene ajast. Mis teeme meie sarnase „klassi karakteristikaga“, kus üksikud täiesti ära kaowad? Wõib olla mõni teadusemeeski lükkab selle kõrwale. See hindamiswiis on liiga subjektiivne ja klassi üldiselt karakteriseerida on väga raske. Mina ei saa üldse aru, mis sellega kätte saada püütakse. Parem oleks igatahes ja palju tähtsam midagi praktiliselt püüda ära teha. Ka elukommete hindamisel oleme liiga intellektualistlikule pinnale asunud. (Haridusminister H. B. Rahamägi: Sellekohane korraldus üksiku õpilase hindamise kohta on tehtud läinud aasta detsembrikuul.) Wõib olla, see on ju väga rõõmustaw. Meie kätte pole see weel jõudnud. (K. Päts, põl.: Aga ehk Teie õiendate seda kuskil mujal, mitte Riigikogus. Meid see ei huwita.) Wäga kahju, et see Teid ei huwita, aga kui tuleb arwesse wõtta meie rahwa tulewikku ja rahwa waimu ning selle looja tulewikus on ju ometi meie noorsugu, — siis igatahes ei wõi meie nende küsimuste peale mitte nii ükskõikselts waadata. See on ometi kindel. (Wahelhüües keskelt: Kas wíiele minus taha wõi mitte, see on ometi kõrwaline asi.) Kahjuks wõib ta ju kõrwaline asi olla mõnele austatud Riigikogu liikmele, aga mina leian, et see mitte kõrwaline asi ei ole. Kui meie tahame oma rahwast kultuuris edasi wiia, siis peawad meid huwitama need asjad, milles meie noorsugu tuleb kaswatada ja paremuse poole wiia. Kui meie siin mitte arwustawalt üles ei astu, siis wõiks tõesti niisugune arwamine tekkida, et meil igalpool

hea kord walitseb ja siis tuleb ka niisuguseid asju ette, et seadusandluses mõned laused kooskõlas ei ole tegeliku elu nõuetega, sest arwatakse, et see on kõrwaline asi ja Riigikogus palju ei tohi rääkida pedagoogilistest asjadest.

Edasi tähendaksin weel mõne asjaolu peale. Tähtsaks on meil saanud näiteks meie rahwakooli õpetajate ettevalmistamine, seminaaride küsimus. Nüüd oleme meie, teatud kriisi läbi elades, nii kaugelt jõudnud, et meil ei ole küllalt seminaaride juhtiwaid jõude. Juba minewal aastal nimetasin, et kas ministeerium ei leia mitte wõimalikuks silmapaistwamaid koolitegelasi wäljamaale saata, et nendele seal wõimaldada täienemist erilises hariduses. See lootus ei ole weel täide läinud. Mis see tähendab, seda seletaksin järgmise juhtumise najal: Mul oli juhus tuttawaks saada ühe Rakwere elanikuga ja, ilma et mina oleksin hakanud temalt järele pärima, jutustas ta nii mõndagi Rakwere seminaarist. Mõne päewa eest oli keegi endine Rakwere seminaari harjutuskooli õpetaja minu juures ja palus minult nõu, mis temal teha. Nimelt oli tema seminaarist tagandatud ja tema leiab, et see ülekohtuselt on sündinud. Ta on küll ise lahkumise palwekirja sisse andnud, kuid teatud surwe all. Ministeeriumis ta õigust ei leia, sest ministeeriumis on ju tema enese lahkumise palwe. Wiga seisab igatahes seminaari asjaajamises. Seal on nii mõndagi kuuldawale tulnud. Näiteks on seal intriigid õitsel ja kui kuskil koolis intriigid ilmsiks tulewad, siis on kindel, et kooli juhatus nõrk on. Seminaari direktor peab täiesti kompetent olema kõigis asjaajamistes ja õppewiiside käsitlustes. See õpetaja tagandati selle pärast, et tema olla õpetamises nõrk. Selle asemel, et seminaari direktor annaks sellele noorele õpetajale aega enese täendamiseks, annaks temale tarwilikka raamatuid ja juhtnööre, selle asemel „korraldab“ direktor tema lahtilaskmist, ja ometi peab seminaari direktor sarnastes asjades ise täiesti kompetent olema. (J. Piiskar, is.: Kes see direktor on?) Kui ma ei eksi, keegi Rosenberg'i nimeline. Seminaari direktor jätab aga asja õiendamise algkooli juhataja ja õpetaja hooleks ja on loomulik, et seal igasugu isiklikud arwed ilmsiks tulewad. Nii palju kui mina tean, ei ole seminaari direktor kõnealolewa õpetaja tundisid pealt kuulamas käinud. (Hari-

dusminister H. B. Rahamägi: Neid tunde on rewideerimas käinud kolm haridusnõunikku.) See võib ju lõpuresultaadis olla, et seal pärast rewideerimas on käidud, aga mina igatahes lugesin neid kirju, mis algkooli juhataja sellele õpetajale on kirjutanud. Loen mõne rea sealt ette: „Nüüd on selgunud“ (mis põhjusel, kelle poolt? — ei ole teada), „et Teid tulewaks aastaks seminaari enam ei taheta jätta.“ Kes ei taha jätta ja mis põhjusel ei taheta jätta, on nimetamata jäetud. Ja ometi on igal õpetajal ja ametnikul õigus nõuda, et temale öeldakse, mikspärast teda tagandatakse. Ja kohe ei tuleks noort õpetajat tagandada, waid seminaari juhataja peaks noorele õppejõule juhtnööre andma, et ta wastawalt end teatud aja jooksul parandada saaks.

Siis teeb raskusi see küsimus, et seminaarid liiga kallid on. Sellest wõiks sel teel üle pääseda, et seminaarist keskkooli alamaste ära wõiks jääda. Siis meeldiks mulle veel see mõte, et kas ei wõiks ühes wõi paaris kohas seminaari asemel olla mingisugune pedagoogiline instituut, kuhu keskkooli lõpetajaid wastu wõetaks. Siin ei tuleks katset teha mitte kõigi koolidega, waid ühe osaga. Kas ei wõiks siis tõesti üheski linnas katseks instituut luua, kuhu wastu wõetaks ainult paremaid keskkooli lõpetajaid?

Edasi nimetaksin ma veel mõnda nähtust välisministeeriumi alal. Juba möödunud aastal arwasin, et ehk keegi nende nähtuste peale tähelepanu juhib, mis eitawat laadi on välisesituste asutustes. Et aga seda tehtud ei ole, siis teeksin seda siin. Kahjuks on meie välisesitused nii kaugel, et nendele ligidale ei pääse, nagu endisel ajal tsaari juurde ei pääsenud. Riigikogu ja Wabariigi Walitsus on ikka meie silmade all ja neid arwustatakse nii mõnigi kord, wõib olla liigagi palju ja liigagi terawalt, kuna välisesitused selles heas seisukorras on, et nendele ligi ei pääse. Mis seal ilmsiks tuleb, sellest kuuleme meie ainult kuulujuttude näol. Kui kellegil Eesti wabariigi kodanikul mõnes välisesituses tegemist on olnud, ja ta esimesel silmapilgul wõi mõne eitawa nähtuse üle pahaseks saab, siis ei saa meie seda otsekohe teada, sest tema ei hakka ehk sellest nii pea kirjalikult teatama. Kuid pärast wõib ta suusõnaliselt mõndagi rääkida. Iseäranis on nimetatud Berliini saatkonda tema wastutulematuse

ja pikaldase asjaajamise pärast. Mõned merimehed on mulle jutustanud, et neil arusaadawalt väga armas oleks wäljamaale sattudes Eesti saatkonnas wõi konsulaadis wiibida, kus teatud kodumaaline õhkkond walitseb. Seda ei ole nad tihti leidnud, selle asemel aga küll külma ja ametlikku toimingut ja teatud wastutulematust. Ja kaunis palju on siin nimetatud Berliini saatkonda. (L. Johanson, sd.: Miks merimehed Berliini lähewad?) Merimehed lähewad selleks Berliini, et näiteks Hamburgis mingisugust konsulaati ei ole, ja Hamburg on ometi väga tähtis sadamalinn, kust paljud laewad wälja sõidawad. Eesti merimehed ei saa Hamburgis oma asju toimetada, ja peawad sellepärast Berliini sõitma. On eriti nimetatud, et niisuguses tähtsas sadamalinnas nagu Hamburg ei ole mingisugust konsulaati wõi sellesarnast asutust olemas. Sellepärast on nii mõnelgi merimehel niisugune meeleolu, et kas ei saaks wälja astuda Eesti kodakondsusest ja astuda kas Soome wõi mõne teise riigi kodakondsusse, kellel on olemas välisesitused, kus toimetatakse kõik rutem ja lahkemalt kui meie konsulaatides, ja kus wõib nii mõndagi odawamalt kätte saada. Oleks väga kahju, kui meie merimeeste hulgast, keda on wist 20.000 ümber, mõned hoopis teisale asuwad ja nii meie riigile ja rahwale kaduma lähewad. Kui selleks veel kaasa aitab see meie saatkondade olek merimeeste wastu ja konsulaatide puudus, siis tuleb seda tõsiselt kahjatseda. Mina ei ole ju siin mitte täielik asjatundja ja ma ei tea, kas on arwesse wõetud ja läbi arutatud, et kas meie ei wõiks kuidagi wiisi teiste riikide konsulaatidega ühineda, et meie merimehed neis sadamalinnades, kus neil peatada tuleb, wõiksid kodusema õhkkonna leida. (K. Päts, põl.: Jõuluworste.)

Riik ei ela mitte ainult olemasolewaist kultuurwäärtustest, waid tuleb uusi juurde luua ja selleks on raha tarwis. Majanduslikud küsimused on muidugi väga tähtsad. Olen mõnda aega oodanud, kas ehk ühest asjast sõin juttu ei tehta, see oleks meie kütteküsimus, kuid on waigitud. Mina olen mõnes asutuses käinud ja olen tundnud, kui soe tuba on, ja leidnud, et ta liiga palaw on. Ja see ometi tarwitab rohkem kütet. (K. Päts, põl.: Wäljas on ju soe.) Ma ei räägi praegu käesolewast aastast, waid olen

seda juba ennem märganud. Nüüd tekib küsimus, kas wast tänawuaasta niisama intensiivseltselt köetakse kui teistel aastatel? Selle läbi läheb ilmaaegu palju puudraisku. Kui vähem köetakse nagu tänawu, kas siis seda eelarwes ka arwestatakse, et rohkem kütet üle on jäänud? Ma nimetaksin weel üht asja, mis ma tähele olen pannud, et neil, kes ahju kütawad, puudub just jällegi see hingeomadus, mis igal kultuurinimesel peab olema. Esiteks on olemas soojamõõtjad toas kui ka väljas ja teiseks võib ahjukütja teateid saada selle kohta, missugune ilm homme on. Aga nad kütawad ikka ühtemoodi, kas on nüüd väljas 10 kraadi külma või 5 kraadi sooja.

Meie peame arendama oma noorsugu selleks, et nad tähelepanelikumad oleksid kõigil aladel meie riigielus, siis võite julged olla, et meie rahwa ja riigi elu igatpidi areneb, ja väljamaalased, kes kultuuris kõrgemale on jõudnud, saaksid näha, et meie kultuuris jõudsasti edasi läheme, sest korralikkus ja tähelepanelikkus on tähtsad tingimised selleks, et meie elu areneks. Kui meie neid jooni tahame kodanikkudes arendada, siis peame alt peale hakkama ja mitte ainult üldiseid elukombeid hindama, waid peaksime hindama kõigepealt just tähelepanelikkust ja korralikkust. Nende asjaolude peale lubasin mina endale tähelepanu juhtida, et ka siin kasulikku ja tähelepanelikku, ja asjatundlikku ja üksikasjalikku tööd teha, ja niisugust tööd nõuda, sest ükski, ka väikene asi, ei ole mitte nii väikene, et seda tähele panemata jätta. Kui eelarwes tähelepannakse aktiivsi töstmist tikutoosi pealt nii ja nii mitme marga võrra, ja kui sellel teatud tagajärjed on meie riigi eelarwe peale, miks ei wõi niisuguseid kultuur- ja waimuelu omadusi siin kõne alla wõtta, sest neil on tõesti suur tähtsus.

H a r i d u s m i n i s t e r H. B. R a h a m ä g i: Härrad Riigikogu liikmed! Üldiste küsimuste kohta saan mina sõna wõtma siis, kui tuleb II lugemisel haridusministeeriumi eelarwe arutamise alla, see on põhimõtteliste küsimuste kohta, mida siin on austatud Riigikogu liikmed puudutanud, missuguste näpunäidete eest haridusministeerium ikka tänulik on. Kuid ainult selgituseks ja tõelude jaluleseadmiseks teatan mina, et Rakwere seminaril juhatajat ei ole, seal on juha-

taja kohuste-täitja. Juhatajat ei ole sinna senni leitud. Härra Rosenberg on seal ajaloo õpetaja ja täidab ka juhataja kohuseid. Rakwere seminaris on haridusministeeriumil wiimasel aastal tegemist ja sekeldust olnud kahe õpetajaga, ma ei tea sellepärast, missugune see noor õpetaja on, kellest rkl. Raudkepp kõneles ja kellele seminaari juhataja ülekohtu olla teinud; tagandatud igatahes sealt õpetajaid ei ole. Küll on ministeerium korraldusi teinud, mida ta on leidnud põhjendatud olewat, ja mille kohta ministeerium seletust võib anda neile, kes soowivad seda saada. Iseäranis ka wõiks, kui see teatud õpetaja kohta käib, otsekohe seletust saada ja otse teed selleks tarwitada.

J. U i b o r u u (rhws.): Wäga lugupeetud rahwasaadikud! Minu eelkõnelejad on suuremalt osalt juba minu mõtted väljendanud ja sellepärast ei hakka ma neid mitte kordama, waid tahan mõned märkused teha eile siit kõnetoolilt lugupeetud siseministri ja endise wägede ülemjuhataja poolt ettetoodud wäidete kohta. Nagu meie mäletame oli mullu 1924. a. eelarwe arutamise juures kõigil Riigikogu liigetel üks põhimõte, et meie peame wõimalikult oma riigi walitsemise aparaati nii korraldama, et see meie rahwa kandejõule wastaks, et see ei käiks meile üle jõu. Ja sel põhjal wõttis Riigikogu wastu mõned otsused, mis tuntawalt liikuma panid meie ametasutuste koondamise. Kuid eile tähendas awalikult härra siseminister, et meie seisame mõne ametasutuse laiendamise ees, et meie oleme asjaolude sunnil kohustatud ametkondi juurde asutama. Kui kõike seda selle peale põhjendada, et minewa aasta 1. detsember on need argumendid kätte andnud ja need kohustawaks ning käskiwaks saanud, et meie peame mõnda ametala laiendama, siis lubage mul selle juures teistsugusel arwamisel olla, sest need sündmused ei ole mitte laiendamiseks argumente kätte andnud. Need sündmused on näidanud, et pole mitte tähtis ametkondade ja ametnikkude rohkus, waid nende kvaliteet. Minu teada ei ole riigielus üldse tähtis rohkus, waid wäärtus. Ma pean natukene tagasi waatama ja üttelema, et võib olla oli ka walitsuse waade, et meie peame teatud ametkonde laiendama ja ühe ministeeriumi juurde asutama. Mina tähendasin juba algusel ühe asutuse juures, et kui palju see asu-

tus üldse ennast ära tasub ja kui püsiw tema on ja seaduse alusel püsida tohiks. Meie korraldame oma walitsemise wiisi wastawate seadustega, mis seadusandlik kogu ise tunnustanud on ja kui meie seadusest kõrwalkaldumisi teeme, siis peame meie neid seadusega fikseerima. Kõige selle juures peab tähendama, et meil ei ole weel ministriumide korraldamise seadusi wälja antud, peale tunnustatud Wene seaduste, ka siseministriumil pole wastawat uut korraldamis-seadust, sellepärast meie olukorra kohaselt ja wastawalt meie kandejõule ning tarwidusele on meil wõimalik eelarwe korras ametasutusi suurendada wõi wä-hendada, mida peame ka arwesse wõtma ja selle järele talitama. Toodi ette ühe argumendina, et 1. detsembri sündmused on näidanud, et meie luureasutus ei ole jõudnud oma ülesandeid täita, sest ole-wat esiteks rahapuudus ja teiseks olla liig wäike koosseis. Ma olen wastupidi-ses arwamises ja nimelt, see summa, mis möödunud aastal lubati, pidi jätkuma sel-leks, et meie julgeolek oleks tohtinud kindlustatud olla. Minewal aastal mää-rati kuritegewuse wastu wõitlemiseks 4 miljonit marka. Kui seda summat maa-kondade järele jaotada, siis tuleks iga maakonna kohta 400 tuhat marka aastas, kuus teeks see wälja iga maakonna kohta üle 33 tuhande marga. Möödunud ajal, kus ajad weel ärewamad olid, kui nüüd, lubati küll eelarwe järele 50 tuhat marka kuus, aga tegelikult kulutati 15--20 tuhat. Aegadel, kus tõesti ärewus oli, tuldi nende summadega läbi ja mis on siis nüüd käskiwaks argumendiks, et meie peaksime weel neid summasid praegu suurendama. Loomulik, et sar-naste wäärnähtuste juures, mis 1. det-sembril 1924. a. waatepiirile tulid, olid ametkonnad sunnitud ennast wabandama, ühte ja teist asjaolu ette tooma, et oma tegewust kuidagi õigustada. Mina ar-wan, et siseministril oli põhjust kõiki neid põhjendusi uskuda, mis temale ette kanti ja nende waral meid informeerida ja selle juurde jääda senniks, kui neid argumenta, mis sealpoolt on tulnud, ümber lükatud pole. Aga siinkohal praegusel silmapil-gul ei pea mina wõimalikuks mul käepä-rast olewaid detaile ja üksikuid andmeid ette tuua, mis kindlasti käsiwad teisel ar-wamisel olla, sest see ehk tooks mõnesu-gused soowimata nähtused ja arusaama-tused esile. Kõne all olewate summade

tarwitamise juures, kui see lubamine was-tawas eelarwe-kommisjonis tuleb, ei to-hiks see küll suurem olla kui läinud aastal oli.

Teiseks, et awalikka ametnikka luu-reasutuse koosseisus olewat liig wähe: terve riigi peale ainult 14. Minu arusaami-se järele on sellest küll, sest ei ole mitte tähtis awalikkude ametnikkude hulk, keda kõik teawad ja keda iga koda-nik, kellega tal tegemist, esimese sammu pealt ära tunneb, waid on tähtis, et need ametnikud, kes salajas olema peawad, ka salajasse jääwad. Nii et awalikka amet-nikka, kes kohtuwõimudele teateid ja juurdlemiseks teatud andmeid toowad ja ülekuulamisi toimetawad, on ühest maa-konna kohta küll. Möödunud aeg näitas, et nende järele iseäralikku suurt tarwi-dust ei ole ja sellepärast asus Wabariigi Walitsus juba eelmisel aastal nende wä-hendamisele ja wähendas neid selle ar-wuni, mis tänapäew püsiw on. Usume, et sarnane 1. detsember ei ole mitte igal aastal, nagu see 1924. a. oli, ja sellepä-rast ei tule ka niisuguseid hulgalisi üle-kuulamisi ühekorruga, waid kuritööd peawad juba enne eemaldatama, kui nad lõkkele lööwad. Kui selle juures küllalt kindel ei olda siis tuleb parema kvali-teediga ametnikka teenistusse kutsuda.

Edasi pean mina ühinema härra Jõe-äär'e arwamisega, et siin peab kindlasti weelgi kokkutõmbamisi olema ja seda peaks, minu arusaamise järele, sündima kriminaalpolitsei osakondades ja politsei peawalitsuses eneses. Möödunud aastal koondati politseid ühise peawalitsuse alla ja tunnustati likwideerituks kriminaal ja kaitsepolitsei peawalitsused, kuid koosseisud jäid endiseks, nime ainult muudeti. Likwideeritawa peawalitsuse ülem sai abiks wastawa ametkonna peale, abid said toimkonna juhatajateks jne. Midagi ei muutunud. Nagu lugupeetud Riigikogu liikmed mäletawad, politsei koondamise seaduse juures peetud kõnedest käis see joon läbi, et peaks kõrgemaid ametnikka alal hoidma ja kahju oleks neid lahti lasta. Aga riigielus ei saa meie mõndagi head asja kaitsta, kui seda riigi majan-dusliku ja julgeoleku hea käekäik ei nõua, sest meie ei saa ometi paiuki näol ühte wõi teist kõrgemat ametnikku pi-dada. Kui tema on oma ameti kohane, siis tuleb teda sellest ametikohast wallan-dada ja ümber paigutada teisele kohale.

kus tema tarwilikum on ja vähemate kogumustega reserwi lasta.

Tahtsin tähelpanu juhtida selle peale, et endine wägede ülemjuhataja härra Laidoner wäljendas, et meil ei olla sõjawäes küllalt distsipliini. Möödunud ajad on näidanud, et tõepoolest meile paistab nii, et seal distsipliin kõige parem ei ole, kuid on ka mõned nähtused, mis on näidanud ja nimelt, 1. detsembri sündmused, et nendel omawaheline distsipliin oli, aga üldse ei saa minu arwamise järele sarnast distsipliini meil maksma panna, nagu see oli endisel Wene ajal, kus isegi sõjawäelane, see tähendab, alamwäelane, oli sunnitud oma ülemast cemalduma, kui ta oma ülemusele wastu puutus siis kas wõi tulba taha minema, et mitte kokku puutuda ja teatud wäljasirutamist mitte teha. Juba Eesti iseseiswuse algupäewil oli meie sõjawäes alamwäelastel lugupidamine oma ülemuse wastu ja selles mõttes oli ka distsipliin olemas, mis on püsinud kunni tänapäewani. Üks asi, mis ei ole meil püsinud, see on, et ei ole meie sõjawäelastesse mitte küllalt rahwustunnet istutatud. Mõni aeg tagasi kippusid sõdurid wägisi minema töölistekeldrisse ja käisid ka seal. Sõjawäe korralduse ja meie demokraatliku riigi põhiseaduse järele ei ole wõimalik neile seda ära keelata, sest neil on wõimalus wastawatest awalikkudest ühingutest ja koosolekutest osa wõtta ja ka neis liikmeks olla. Kui neil oleks olnud üks koht, kus neile wastawad seletused oleksid antud, kus neile rahwustunnet, enesearmastust ja üksikest lugupidamist jne. oleks õpetatud, siis ei oleks nemad tõepoolest sinna läinud omale waimlist toitu otsima, aga kahjuks ei ole seda sõjawäes tehtud. See asjaolu laseb enesest kõnelda ja meie peaksimise sellele rohkem tähelpanu juhtima. Muidugi on juhtumisi olnud, kus paar sõdurit mitte kaines olekus oma ohwitseri wastu mitte küllalt wiisakad ei ole olnud, kuid, ma ütlen, seda tuleb ka harilikus elus ette, ei saa ju sellele, kes normaalses olekus ei ole, selgeks teha seda, mida wõib selgeks teha ühele kainele inimesele. Minu äranägemise järele, niikaua kui meie neid põhimõtteid omaks peame, et meie teatud wabaduse anname igale ühele eraelus. (J. Laidoner, põl.: Sõdur ei ole kunagi eraelus, tema on 1½ aastat teenistuses olles sõdur!) Kui tema aga tuleb kasarmust ära, on õppuselt ära, ja

lubatud käikusid linnas teeb, siis on tema eraelus. Ma kordan, et kui kaitsewäelane on ülemuse poolt lubatud teenistusekohast äraolekus, siis on ta küll sõdur, aga ta on sel puhul eraelus. Kui meie tahame temale teist reshii mi peale panna, et tema ei tohi napsu wiina wõtta jne., siis keelake talle see ära. (J. Laidoner, põl.: Mitte naps wiina ei ole tähtis, waid see, et ohwitser temale märkuste i teinud.) Ma toon Teile wabaduswõitluse päewilt ühe näite ohwitseri märkusest. Ma sõitsin Püssi ja Jõhwi jaamade wahel, ja seal tulid 3 joobnud olekus sõdurit ja tegid neidsamu liigutusi, mille üle kõneles siin eile lugupeetud härra Laidoner, ja kui ohwitser neile wahela astus ning märkuse tegi, siis saime ainult niipalju ära hoida, et mitte ohwitseri kallale tungida lasta, sest mis niisuguse inimesega teha, kes end nii kaugele ära joonud on, et tema oma tegewusest ei oska enam aru anda. Kui rong Waiwara jaama jõudis, siis anti nad sõjawäljakohtu alla ja seal mõisteti nad surma. Siin oli juhus, kus inimene ei osanud ise oma tegewuse üle aru anda ja kas need härrad ei teadnud, et nad sõdurid on. Oleks siin terwed kodanikud olnud, oleks asi teine olnud. Ka siin wõib olla olid asjaolud, mis iseendast ei lubanud kõnesolewal ohwitseril märkust teha, waid pärast oli temal aega küll — kui sõdurid terve mõistuse juures on — seda asja õiendada, sundida enesest aru saama, et teda peab austama. (J. Laidoner, põl.: Wäga halb ohwitser, mina oleksin tema kohe tagandanud.) On ju tagandatud mitmed isikud ja siin, wõib olla, lähewad waated lahku. Tõstetakse küsimus üles, miks ei ole tagandatud neid, kelle tagandamiseks wast rohkem argumente on, kui nende kohta, kes tagandatud on. Tegelikus elus ei saa iga üksiku nähtuse peale waadata, kui kroonilise peale ja et seda terve mass just pooldaks jne.

Siis edasi tähendati, et on asjaolud olnud, mis on koolinoorsoo peale mõjunud ja sel alusel on tulnud ka mõnegi isiku kohalt tagandamine. Siis tean mina, et nendest wäljaastumistest ei olnud mitte ükski ühe asutuse õpilasi, waid kahe asutuse õpilased, nimelt siin olid kommerts-kooli ja seminaari õpilased. Ja kui nüüd üldiselt wastutusele wõtta neid üksikuid koolijuhatajaid selle eest, mida õpilane

eraelus teeb, siinjuures teame meie, et koolides on lubatud oma kooskäimised ja ka teatud noorteühingud on neil lubatud, siis täielikku wastutust panna üksiku juhataja wõi üksiku direktori peale, minu arwates ei ole mitte õiglane ja ei saagi panna. Aga lugu on ju nii, et kui asi on sündinud, siis ei tule selle juurest tagasi kiskuda. Tulewikus peaks tema küll sarnast laadi kandma, et niisugustel juhtumistel peaks äärmiselt ettevaatlik olema, ja kui siis teha, siis peaks juba kõigi kohta ühesugune mõõdupuu olema. Meie teame ju väga hästi, missugused olid üksikud meie sisemise julgeoleku kaitseaparaatide wäljaastumised. Pean ütleva, et esimese detsembri mässukatse likwideerimine näitas seda, et alamwäelased, see tähendab sõdurid, olid esimesed, kes ilma ohwitserideta pealetungi tagasi löid. Samuti juhtus see ka wastawates politsei-asutustes. Aga ma tean ka juhtumisi, kus politseiülem ise, selle asemel, et tema oleks pidanud wälja minema ja oma alamaid juhtima, on warju otsinud oma ametnikkude taga ja neile kinnitanud; waadake, et minul küllalt kaitset oleks. Lõppude-lõpuks mindakse sadamasse ja waadatakse, kas seal mitte mõnda Rootsi laewa ei ole, kuhu pääseda saaks. Niisugust asjaolu ei tohiks meie mitte lubada ega eeskujulikuks pidada. Ülem peaks ise oma alamaid wirgutama, aga mitte esimesena põgenema. Üks ülem on saanud sarnase teo eest karistuse — tagandamise osaliseks, teine, põgeneja püüsi kohal. Ma ei tee mitte etteheiteid lugupeetud wägede ülemjuhatajale, tema wõib olla ei teadnud, waid tema otsustas esitatud ettekande põhjal ja waral, ja ei teadnud nendest, kes weel warju on jäänud, waid ma teen seda selleks, et ära hoida sarnast muljet, nagu oleks mõnele liiga tehtud ja teine kaitset leidnud samasuguse teo eest, sest siimaani on minule mitmelt poolt isiklikult öeldud, et kui meie tahame õiglasel olla, siis peaks ka nende isikute juures, kes kohale jäänud, weel weidi peatama. Sellepärast tahtsin mina selle asjaolu peale tähelepanu juhtida, et walitsus asja uurimata ei jäta.

Edasi tahtsin weel tähelepanu juhtida nimelt koosseisude kokkutõmbamise peale kohtuministeriumis. Wast eile tähendas siin lugupeetud kohtuminister, et Pärnu wangimajas on koosseisude wähenemise tõttu ametnikkude wabastamisi olnud ja ka uute asemele wõtmisi.

Ma pean tähendama, et minul olewad andmed tõendawad seda, et lahti lastud on 2 ametnikku 15. augustil ja 18. augustil wõeti sama 2 ametniku palgaga 10.300.— ülemääralistena uued isikud ametisse. Wabastatutele maksti 3-me kuu palk, millega riigile tehti üleliigseid wäljaminekuid. Sarnaseid wabastamisi ei ole mitte ükski kohtuministeriumis ette tulnud, waid ka teistes ministeriumides, sellepärast juhin mina selle peale tähelepanu, et neid asjaolusid mitte ette ei tuleks. Kõik see toob ainult liigseid wäljaminekuid ja teiselt poolt närweerib ametnikka, kes seawad omale küsimuse üles, mis alusel ja mis põhjusel wabastatakse õieti ametnikka ja wõetakse juurde samu ülesandeid täitma üle koosseisu uusi ametnikka. Weel rohkem tahan tähelepanu juhtida ühe asjaolu peale, mis minu arwates kuidagi wiisi õiglasmõistega kokku ei käi. Mina tean, et Riigikogus oli arutamisel küsimus, kelle alla peaks kuuluma wangimajade peawalitsus, kas tema peab kuuluma kohtuministeriumi wõi siseministeriumi alla. Argumente on poolt ja vastu, mis annab põhjust selle üle waielda. Üldkommisjon lükkas tagasi seaduseelnõu, et wangimajade peawalitsust kohtuministri abi juhatusse alla wiia ja leidis, et wangimajade peawalitsuse kohta otstarbekohasem on teda siseministeriumi alla üle wiia. Kaalumisel olid küllalt tugewad argumendid, mis seda otsust käskisid teha. Riigikogu poolt esitati wastaw seaduseelnõu, mis kawatsees wangimajade peawalitsust üle wiia siseministeriumi alla. Kuid ootamata põhjustel wast mõni $\frac{1}{4}$ tundi enne uut aastat soowitakse endisele wangimajade peawalitsuse ülemale head uut aastat ja sealsamas tullakse ja hakatakse üle wõtma wangimajade peawalitsust. Mina ei ole mitte isiklikult tuttaw wangimajade peawalitsuse ülemaga, kuid minule näib see asjaolu väga wõõrastawana. Kui riigielus sarnased asjad ette tulewad, et kauaaegsed ametnikud, kes õieti asutuse on asutanud ja tema edukusele on tõuke andnud, pannakse sarnasusse häbistawasse seisukorda, ilma et temale teatatakse, waid tullakse ootamata ja öeldakse talle: mine, Sinu tööd saab teine wäheha kogemustega jätkama, siis minu arusaamise järele on see liiga haawaw ja on nagu tema endise waewarikka töö nulliks wiimine. Selle tõttu tahaksin ka sellele asjaolule tähel-

panu juhtida, et meil tulewase eelarwe juures enam sarnaseid nähtusi ei oleks.

Need olid üksikud asjaolud, mille peale lühidalt tähelpanu juhtisin. Kui meie tulame aga üksikute ministeeriumide juurde, siis saan seal peatama wastawate osade juures, samuti ka parandusi tegema.

K. Kornel (rh.w.): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Demokraatliku liidu nimel sõna wõttes, ei taha ma Riigikogu liigete tähelpanu kauaks kõita. Lepin mõne üldise märkusega käesolewa eelarwe kohta.

Rahaminister ja mitmed Riigikogu liikmed awaldasid head meelt, et meie margakurs on püsiw ja meie kaubabilans aktiivne. Mina aga arwan, et nende märkuste hindamistel ei tohi liiaks optimist olla. Meie teame väga hästi, milles seisab marga püsiwus ja oleme katunud tema püsiwuseks loomulikku pinda luua. Margakursi kindlustamise mõttes oleks aga väga halb, kui meie arwakasime, et see asi täiesti korras on.

Samuti soowitaksin natukene peatada kaubabilansi aktiivsuse iseloomu juures. Tuleks selgitada küsimus, kas osalt aktiivseks muutumise juures ei ole see kaasa mõjunud, et meie tooresainete sissewedu wiimasel ajal tuntawalt on wähenenud. Siis wõib olla kujuneb tõsine aktiivsus wähemaks. Kui tagawarad on ära tarwitatud, siis on tarwis neid täiendada, mille tõttu wõiks sissewedu jälle tuntawalt kaswada.

Teiselt poolt ei ole saladus, et mitmed tööstuslikud ettevõtted on pidanud oma walmistust wähendama ja järelikult on nemad elanud kunni wiimase ajani wanadest tagawaradest.

Sellepärast ei tuleks mitte kättesaadud loorberite peale puhkama jääda, waid tuleks tõsiselt mõelda, missugusel määral meie majanduslik elu terve ja tugew on. Selle juures juhiksin tähelpanu ühe asjaolu peale. Kui teie majanduslikka ettevõtteid waatate, siis ei pääse teie ühest tundmusest lahti, et meil väga palju opereeritakse wekslitega. See ei ole mitte terve nähtus; see on tingitud sellest, et meie ettevõtted on rajatud peajasjalikult krediidi peale, mida on püütud riigi panga kaudu saada. Wiimasel ajal, meie kõrge diskonto protsendi juures, wõib tõsine kahtlus tekkida, kui kaua meie sarnases olukorras, eriti meie tööstus wõiks edasi töötada. Püütakse iga hinna eest ettevõtet wee peal hoida

ja krediiti saada. Kuid pikapeale ei wõiks see häid tagajärji mitte anda. Sealjuures tuleks kaalumisele wõtta tõsiselt küsimust, missugustes rahwamajanduse harudes meil praegusel ajal kapitaalide kogumine wõi kasw on. See küsimus on väga tähtis selles mõttes, kas meie oma rahwamajandust suudame tarwiliku kiirusega wälja arendada. Selle juures ühte wist keegi ei salga, et meil tuleks väga kaua oma rahwamajanduse järjekindlama arendamisega oodata, kui meie tõsiselt selle peale ei mõtle, kuidas meie oma kapitaaliwaesel maal kapitaali juurde saaksime. Ma mõtlen selle all wälislaenu nuretsemist ja juhin tähelpanu ühe asjaolu peale, et wälislaenu momendi hindamine tuleks kaalumisele wõtta. Oleks halb aeg wälislaenu nuretsema siis hakata, kui margakurs kõikuma on löönud, nagu meil hiljuti oli. On kindel, et siis wälislaenu ei ole sugugi nii kerge saada ja kui saadakse, siis on sealjuures tingimised õige halwad. Ma saan väga hästi aru ja juba läinud aastal kriipsutasin kauris terawalt alla seda, et meie eelarwe raskuspunkt seisab selles, et oma rahwamajandust oleme sunnitud üles ehitama eelarwe korras. See on igatahes olukord, mis meie kodanikkudele õige raske koorma peale paneb. Teil kõigil on teada, et meie raudteewõrk tahaks paremat wäljaarendamist, aga et meie suudaksime seda eelarwekorras teha, see paistab küll väga küsitaw olewat. Meie wõiksime küll siin selles osas wäksel wiisil tegutseda, kuid laiemale alusele minnes wäliskapitaali juurde tõmbamisest meie kuidagi mööda ei pääse. Teie teate väga hästi, meie iseseiswusest tekkinud piiride tagajärjel on meie raudteewõrk puudulikuks saanud ja selle tagajärjel liikumine mõnes piiriäärses osas takistatud.

Wäga rõõmustaw on rahaministri püüe eelarwet täiesti tasakaalu wiia, et wähematki puudujääki ei oleks. See on arusaadaw, — meie ei tohiks üle jõu elada, aga just arwesse wõttes meie eelarwe iseloomu, nimelt eelarwe korras rahwamajandust üles ehitada, pealegi, kui seda kiiresti tahaksime teha, ei ole siin tasakaalu kättesaamine mitte kerge. Wõi kui meie tasakaalu kätte saame, siis peame juba sellega rehkendama, et kodanikkude maksukoormatus ei saa wäike olla.

Maksude juurde üle minnes tahaksin

ma alla kriipsutada seda, et meie peaksime selle peale mõtlema, kuidas kord ometi oma maksusüsteemile lõpulikku kuju anda. Meie oleme teda lappinud siit ja sealt, mõne lappimisega paremaks, mõnega kahtlemata halvemaks teinud. Nii ei tohiks aga kaua edasi kesta. Meie omawalitsuse täielikuma maksuseaduse puudumine annab ennast walusasti tunda. Praegust maksuseadust oleme mitu korda parandanud, maksumääru si muutnud, aga lõpulikku kuju ei ole ta siiski omandanud. Selle juures ei saa tähele panemata jätta meie maksuaparaadi ümberkujundamise tarwidust. See küsimus wõeti juba läinud aastal eelarwe-kommissjonis üles ja tolleaegne rahaminister lubas maksuaparaadi ümberkujundamisega algust teha. Nende andmete põhjal, mis mul olemas, on rahaministeeriumis wälja töötatud otsekoheste maksude peakomitee ümberkujundamise seadus. Selle järele antakse peakomitee rohkem finantskohtu iseloom ja määratakse asjaajamise kord kindlaks, mis meie praeguse maksuaparaadi juures kaunis puudulik. See on seda rohkem tarwilik, et meie riigi kõrgem kohus on maksustamises seisukohale asunud, et maksumääramise juures arwesse wõtta maksumaksja enese deklaratsiooni ja kui maksuaparaat leiab, et tema deklaratsioon täpne ei ole, siis igatahes on maksuaparaadi kohus maksumaksja sissetuleku suurust tõestada, mitte aga wastupidiselt, nagu maksuaparaat nõudis.

Kulude juurde üle minnes on kõigi üldine soow, et meie mitte-produktiivsed kulud wõimalikult wäiksed oleksid. Meie teame ühtlasi, et $\frac{1}{3}$ kogu meie eelarwest läheb ainult ametnikkude palkadeks. Seda küsimust käsitatakse iga eelarwe juures, see on ka täiesti arusaadaw, kui $\frac{1}{3}$ eelarwest selle peale läheb. Meil on senniajani koosseisude kokkutõmbamisi juba mitmel puhul olnud, kuid nende koosseisude kokkutõmbamiste juures on talitatud mehaaniliselt, on teatud kohad ära kaotatud, töö ümber jaotatud, aga mille peale ei ole tõsiselt mõeldud, see on süsteemi muutmise peale. Mina arwan, kui meie sama teed edasi käime, siis jõuame pea sinna, kus enam midagi kokku tõmmata ei ole. Wõi kui tahaksime kangekaelselt edasi kokku tõmmata, siis kannataks selle all kõigepealt töö ise. (A. Jõeäär, sd.: T a k a n n a t a b j u k a!) Ma mõtlen kõigepealt selle all seda,

et meie peaksime oma ametasutuste põhiseaduse andma. Wastaw ametasutuste seadus on 1923. aastal ühe õigus-teadlase poolt wälja töötatud. Walitsus ei ole senniajani selle seaduse kohta seisukohta wõtnud. Põhjendatakse seda sellega, et meie peame ära ootama, kuni meie ametasutused wälja kujunewad. Mina leian, et see äraootamine teatawal määral hädaohtlikuks wõib minna, sest ametasutused wõiksid juhuslikult wälja kujuneda ja pärastine murdmine ei ole aga kerge. Loomulikum oleks ametasutuste kujunemist algusest peale püüda kindlatesse rööbastesse juhtida. Sellega seotult peaksime ühtlasi ka selle peale mõtlema, et omawalitsuste seadus kord maksma pandaks. Meie omawalitsused kujunewad praegu wälja teatawal määral juhuslikult. Meie peaksime aga kord tee ära määrama, mis sihis meie soowime omawalitsusi wälja arendada. See on täiesti seotud üldise ametasutuse süsteemiga, sellepärast wõib ühe kujust teise kuju oleneda. Wäga kahju, et meie senniajani ei ole jõudnud neid põhijooni ära tõmmata. Wahel on leitud, et õige tee olewat see, kui meie püüame ministeeriume kokku tõmmata ja sel teel edasi talitada. Kuid seal on küsitaw, missugune süsteem on parem, kas natukene rohkem juhte, iseseiswaid juhte, kes tüsedad ja oma ametkonnas ka tööd wõiwad ära jaotada, et koosseis mitte suur ei oleks wõi wastupidi.

Üksikute ministeeriumide juures ei tahaks ma kauem peatada. Põllutöministeeriumi tegewus on läinud aastast peale õige hooga ilme omanud ja wäga tõsiselt selle peale mõtlema hakanud, kuidas meie põllumajandust tegewuskapitaaliga warustada. Seda tuleb wäga terwitada, sest põllumajandus on meil pea-ala ja iga kapitaali juurdewool siia aitab wäga palju kaasa rahwamajanduse terwendamiseks. Meil on senniajani püütud piimaühisuste käimapanekut elustada. Ja see on ka teatuid tagajärgi andnud, nimelt wõi ja karjasaaduste suurenemises wäljawaos. Aga nüüd tuleks meil tõsist rõhku selle peale panna, kuidas meie saaksime suuremaid summasid juhtida maaparanduse alale. Loomulikult tuleb ka selle suure teguri peale tähelepanu juhtida, nagu seda on ühistegewus meie põllumajanduse alal. Erapooletut ühistegewust kui kõigi kihtide ühist omaabi korraldust, tuleb kui rahwama-

janduslikku tegurit kõrgelt hinnata. Siin tahaksin mina veel ühe „wäikese asja“ peale tähelpanu juhtida, mis samuti aitaks meie rahwamajanduse järge tõsta, kuid millele senniajani wõrdlemisi wähe tähelpanu on pööratud. See on kalandus. Kui teie wõtate meie kalade sisseweo, siis näete, et meie kulutame selle peale wõrdlemisi suured summad, waatamata selle peale, et meil enestel on sel alal wõrdlemisi suured wõimalused olemas, mille ärakasutamises meie senni kaunis inertsed oleme olnud. Kahtlemata peame meie tulewikus ka sellel alal paremuse poole püüdma.

Teise majandusministeeriumi juurde üle minnes, see on meie kaubandus-tööstusministeeriumi juurde, peab küll tähendama seda, et sel ajal, kui põllutööstusministeeriumi eelarwe on järjest kaswanud, ja kaswanud just selles produktiivses osas, on kaubandus-tööstusministeeriumi eelarwe järjest kokku kuiwanud. Aga peab ütleva, et meie tööstuse probleem wõib wäga tõsiseks minna ligemas tulewikus, ja wõib ainult kahjatseda, et meil kahjuks selle küsimuse peale senni wõrdlemisi wähe tähelpanu on pööratud. Härra rahaminister ise tähendas, et meil tuleb wäga tõsiselt mõelda meie suurtööstuse elujõuetu osa likwideerimise peale. See kawatus tuleb läbi wiia, aga seda on wõimatu teha ilma kindla kawata. Siin peab olema ka muid kawatusi, kuidas suurtööstuse likwideerimise teel tekkinud raskusi kõrwaldada jne., aga nagu ma juba nimetasin, on see ministeerium aast-aastalt kokku kuiwanud ja selle tõttu tekib wahel tundmus, et nimetatud probleemi põhjalikum käsitlemine ka teatud määral raskemaks wõib saada.

Peale selle tahaksin mina puudufada veel üht küsimust, see on minule juba kombeks saanud, et ma ühegi aasta riigieelarwe arutamise puhul sellest waikides mööda minna ei saa, ja see on nimelt meie laewandus. Mina isiklikult olen sellel arwamisel, et meie kunagi oma rahwamajandust püsiwamalt tasakaalu wiia ei saa, kui meie küllaldaselt määral oma laewandusele tähelpanu ei pööra. Tulewikus peame tingimata katsuma ennast sel alal natukenegi oma jõudu mööda liigutama hakata ja mitte niikaua ootama jääda, kunni wõib olla sel alal tegutsemine wõõra konkurentsi poolt täiesti wõimatuks on tehtud.

Üldiselt tuleb terwitada seda härra rahaministri püüet, loowate kulude osas heldema käega olla, ja püüda kokkuhoidlik olla seal, kus on tegemist enam-wähem mitteproduktiivsete kuludega. Aga meie kurbloolus seisab selles, et meie oma riikliku praeguse seisukorra juures wõrdlemisi suured summad kulutame oma riigikaitse peale. Mina mõtlen siin kahe ministeeriumi eelarwet ja nimelt: meie sõjaministeeriumi ja wälisministeeriumi omi, minu arwates on need mõlemad meie kaitseministeeriumid. Oleks ju wäga hea, kui meie need sajad miljonid, mis meie nende ministeeriumide peale wälja anname, oleksime saanud loowale tööle juhtida, aga teisest küljest on selge, et ei wõi, oma täieliku rahurastuse peale waatamata, mitte nõrgendada meie riigikaitset.

Teiste ministeeriumide juures ei taha ma mitte peatada, waid olen püüdnud peatada peasjalikult ainult majandusministeeriumide juures. Lõpuks tahaksin ma veel paari sõnaga peatada meie riigi-eelarwe arutamise korra juures. Käesolewa aastaga paneme meie maksma uue eelarwe arutamise korra, lootusega, et selle korra juures meie eelarwe arutamine kiiremini läheks. Ma olen ise ka teatud määral sellel arwamisel, aga siiski ei saa selles arwamises kaljukindel olla, sest kawatsetawa ühtlustuskomisjoni kompetents ei ole mitte eelarwe arutamise korra juures kindlaks määratud. Wanematekogu poolt on ühtlustuskomisjoni enese määrata jäetud, kui suured wõimupiirid ta enesele wõtab. Ja nii on see küsimus praegu alles lahtine. Üks oleks aga küll wäga soowitaw, et see komisjon, mis eelarwe ühtlustamiseks mõeldud on, selle ühtlustamise töö tõesti saaks läbi wiia, nii et eelarwe ühtlasel kujul Riigikogusse tuleks.

Lõpuks arwan mina, et meie peaksime veel ühe küsimuse juures kaalumise ajajärgust teostamise ajajärku jõudma, ja see on nimelt eelarwe-aasta tähtaeg. Wististi on kõigil Riigikogu liigetel teada, et meie eelarwe-aasta tähtaeg, ja nimelt 1. jaanuar, selleks mitte kohane ei ole. Ta ei ole ka mujal kohane olnud, sest ka seal on mindud kahe teise tähtaja peale, ja need tähtajad on 1. aprill ja 1. juuli. Seda küsimust on ka juba ennegi käsitletud. Mina ei tahaks tema juures mitte enam pikemalt peatada, sest et mina teda juba waremalt ajakirjanduses käsitanud

olen. Mina paneksin aga Riigikogu liigetele südame peale ainult neid kahte tähtsaga arwesse wõtta — 1. aprill ja 1. juuli. Mina isiklikult kaldum küll 1. juuli poole, sest üks tähtis argument selle tähtaja poolt on see, et tema juures jääwad poolaastad muutmatuks; muutuks ainult nende järjekord, järjekult on üleminek lihtne. (H ü ü d e d: W a h e a e g!)

Juhataja **J. Tõnisson**: Kuulutan 15-minutilise waheaja.

Waheaeg algab kell 7.

Pärast waheaega jätkub koosolek kell 7.25 min.

Koosolekut juhatab abiesimees **M. Martna**.

Sekretääri kohal abisekretäär **J. Piiskar**.

Juhataja **M. Martna**: Riigikogu koosolek kestab edasi.

M. Juhkam (töer.): Härrad Riigikogu liikmed! Seda, mida meil üldiselt riigi eelarwete kohta ette tuua, on meie rühm wiimaste aastate eelarwete puhul üksikasjalikult käsitanud. Sellepärast ei taha ma praegu ka selle juurde tagasi tulla, seda rohkem, et eelarwe, mida praegu arutame ja millele küll uus rahaminister üksikud parandused omalt poolt teinud, et see eelarwe eelmise walitsuse poolt kokku seatud, kelle toetajaks meie rühm olnud ja kelle rahaminister meie rühma kuulus. Selle kõrwal ei saa aga mööda minna üksikutest põhipanewatest alustest kui rahwa nii ka riigi majapidamise, mis ära määravad meie majanduselu sihtjooned. Jätan täitsa kõrwale niisugused asjad, nagu erakondade programmid, palju nende hind ja kas neid osta tuleb 50 penni eest wõi laotatakse neid laiali jumalamuidu.

Juba enam kui aasta kestnud waidlused meie rahwamajanduse sihtide ja ülesannete kohta õigustawad ehk nüüd, eelarwe arutamisel, teha teatava tagasiwaate, waadelda läinud aasta saawutusi wõi tulemusi, ülesseatud sihte weel kord järele katsuda, seada üles weel kord küsimus: milles ja kus seisab meie tulewik? Seda enam, et meie raskustest kaugeltki weel üle pole.

Läinud aastal ettewõetud erakorralised ja energilised abinõud meie majanduse terwendamiseks on andnud kahtlemata tagajärgi. Wast rutemini ja pare-

maid, kui paljude poolt arwati. Senni aga, kui lõpulikult pole kõrwaldatud meie majandusliku kitsikuse põhjused, senni on kahekordne ettewaatus enam kui tarwilik.

Meil on mitmel korral ja mõnelt poolt nähtawa kahjurõõmuga küsitud, miks nõndanimetatud uus majanduspoliitika — eriti laenu kokkutõmbamine — pole andnud täit efekti? Sellepärast, et suur osa ettewõtteid, kuhu laenud paigutatud, maksta ei suuda isegi protsente, rääkimata wõla kustutamisest.

Üldse ei saa ühtki walitsust, eriti wähemuswalitsust, hinnata üksi kui niisugust ainult tema wõimiste seisukohast, waid ka opositsiooni ülespidamise, nende abinõude seisukohalt, mida wastasrind tarwitab. Keegi väljamaalane olla meie kohta mõni kuu tagasi öelnud: „Teie olete väga kõwade närwidega rahwas: „hakkate rasket haiget opereerima kloroformita.“ Usume, et praegune koalitsioon „seinast seinä“ selle närwisid-rahustawa kloroformeerimise wõimaldab ja paratamata operatsiooni läbi wiib hädaldamiseta ja rabelemiseta.

Oleme tulnud tahtmata weel kord tööstuse juurde. Meie tekstiiltööstus on ära neelanud $\frac{1}{5}$ kunni $\frac{1}{4}$ Eesti panga tagawaradest. See ei ole aga kaugeltki weel kõik. Sellele ohwerdame ka suured summad oma tollidest. Puuwillariie wõiks meile tolli sissetulekuid anda kunni 300 miljonit marka aastas. Puuwillal on aga praegu ainult registreerimise, see tähendab minimaaltoll. Seega maksame sellele tööstusele juurde siitkaudu wähe- malt 200 miljonit marka aastas.

Wõtame tsemenditööstuse. Et tooresmaterjal — põlewkiwi, sawi ja paas kohal, peaks see olema üks meie loomulikudest tööstustest. Tsement on ilmaturu kaup. Ka selle väljaweoks oleme teinud eritollid. Tagajärjed? „Aseri“ wähen- dab töölisi ja „Kunda“ ei rutta töölehakamisega. Nähtawasti puuduwad siin soodsad väljawaated senni, kunni leitud pole l ä h e m a i d turgusid.

Kes ei hakanud meil mitte metsatöösturiks aastail, kui metsasaaduste hinnad olid ilmaturul kõrged? Nüüd on hinnad langenud, mitte aga sel määral metsa ülestöötamise kulud. Nii et ainult laenatud kapitaaliga töötada siin eriti raske on.

Umbes aasta tagasi seadis kokku üks Riigikogu liige umbes järgmise „wor-

meli". Kui Eesti pank hakkab nõudma sisse wõlaprotsente, kukub sisse 10% ettevõtteid, nõuab pank sisse 10% wõla tasumiseks — on sissekukkumiste protsent 20 jne. Kui see terawmõtteline „wormel“ õige on, siis metsatööstuse kohta esimeses joones.

Eriti õhutatud on meil meriteenistust. Paljude arwates olla Eesti tulewik just merel. Sellel alal tekkis rida üksik- ja ühisettevõtteid. Wastjuhtunud ligi 50. miljoniline krah sundis siin pooled purjed kokku tõmbama ja praegu veel püsiwad ettevõtted ei ole õnnelikud, et nad merele läksid wõi end lasid sellele õhutada. Tüüri juures püsiwad siin ikkagi kindlasti ainult need mere- ja rannahundid, kel meremehe piip kõwasti suus.

Metallurgia „Balkanist“ ei maksa kõneldagi. Uute summade andmine siia on ainult kampferi sissepriksimine. See on Eesti miljonite surnuaed. Nii näeme, et optimistlik diagnoos, mis mõnelt poolt meie tööstusele pandud, ekslik on ja paljude meie ettevõtete juured toitu saada tahawad endiselt Eesti panga aidast.

Peame veel kord üles seadma küsimuse, millega niisuguse tööstuse tekkimine põhjendatud. Normaalaegadel teeniti harilikult 10% ettevõttesse mahutatud kapitaali pealt. Kuna aga nüüd pankade laenuprotsent on vähemalt 10, siis on suur osa ettevõtteid rajatud walesti. Nad on rajatud majandusliku kalkulatsioonita, nende loojatel puudus oskus ja waranduslik jõud. Ühe sõnaga: siin on tegemist gründertumiga krediidi abil. Ei küsitud ega küsita veel praegugi, kas ettevõttes raha on, waid kas krediiti on, jättes kõrwale krediidi tingimusi.

Kui mõni kuu tagasi marga waloriseerimisele ja laenupoliitika rewideerimisele asuti, siis algas ennekuulmata „isamaaline“ hädaldamine. Hädas olla isamaa tööstus ja kodumaa ettevõtted. Kuid siin tuleks küsida: millal ja milline tööstus wõi kaubandus, mis on nõudnud toetust ja soodustusi riigilt, pole olnud „isamaaline“? Meie ei wõi lubada mingisugust majandust laiade hulkade kulul. Meie miljoniline rahwas ei jõua juurde maksta ettevõtetele, mille arenemiseks puuduwad eeltingimused. (K. Tonkman, põl.: Kui palju teie krediiti kokku tõmbasite? A. Anderkopp, tõer.: Missugust hädakisateie siistõstsitel!) Rahwus-

lik poliitika siin ei aita ei majandusele ega rahwusele. Suurtööstuses on ka meil raske otsustada, kus lõpeb Eesti mees ja algab hebrealane. Tõsine rahwuslik majanduspoliitika seisab siin selles, et kapitaalideta ettevõtted tulewad jätta õhu puhastamiseks saatuse hooleks wõi anda nende kätte, kes neid wõiwad päästa kõdunemisest. Igasugused „kuid“ ja „agad“ ei ole siin muud, kui lootuseta sentimentalism.

Ma tähendasin, et mõnede diagnoos meie tööstusele oli wale. Rohkem kui üks kord on kinnitatud, et meie majanduse kitsikus tulnud halwast 1923. aastast. „Üks hea aasta ja asi on korras“. 1924. a. ei olnud saagi poolest kõige parem, aga kindlasti parem kui keskmine. Ettevõtted kiratsewad aga edasi. (K. Tonkman, põl.: Ei ole õige, et ta keskmisest parem oli!)

Milles seisab siis meie tööstuse wäljapääs? Enne kui küsimusele katsuda wastata, peame weidi tagasi tulema härra rahaministri kõne juurde. Tõsiasi olla, et meie majandusliku kriisi ajal suure osa endistest tagawaradest ära tarwitasime. Tegime sisemist laenu, mida peame tagasi maksuma, tähendab, peame tagawarasid uuesti korjama. Peame elarwe kokku seadma ülejäägiga. Ja ülejäägi saawutamiseks on ette nähtud kõrgendatud tikuaktsiis, linna liikumata waranduste maks, maamaks, tähtsam on just wiimane. Ja nüüd, härra Tonkman, seame küsimuse üles otse: Kes peab äraauranud miljonid uuesti markade wiisi kokku koguma? Meie kõik, eestkätt aga ma. Peasüüdlane — tööstus — jääb mängust wälja, tema „heakstegemise“ maksudest ja kohustustest osa ei wõta. (K. Tonkman, põl.: Ei ole meie kunagi tööstust kaitsnud. A. Anderkopp, tõer.: Ega teie siis veel rühm ei ole, Teie olete Tonkman üks!) Mina pidin Teid praegu paratamata wõtma rühma esitajana, kuna Teie mulle wahele hüüate. Peale tagawarade ärakulutamise on meil aga sisemisi laenusid tehtud veel paber- raha wäljalaskmisega. Siin oleme jõudnud piirini, kust üle astuda meie enam ei tohi, muidu wõime lasta endid werest tüljaks joosta. (L. Johanson, sd.: Sõnu oskate Teie teha, aga kui tegema pannakse, siis ei oska muud teha kui tõstate tolli ja kaudseid maksusid.)

Eesti rahwa waba kapitaali enne 1914. aastat hinnati 100 miljoni kuldrubla peale. Siis tungis raha juba maalt linna. Seda summat jätkuks hädalisteks wadusteks ehk ka praegu. Kahjuks ei ole meil seda enam. See 100 miljonit rubla oli kogutud 50—60 aasta jooksul, tähendab, ühe inimea kestel. Meie wõime ehk oletada, et kapitaali kogumine sünnib nüüd kiiremini. Kuid uue 100 miljoni rubla kogumiseks kulub ära wist ikkagi ligikaudu aastat 25. Ja selle kogumiseks on meil praegu ainult üks kindel tee, see on rohkem produtseerida kui tarwitada.

Meil walitseb teraw kapitaali puudus, aga oma elu ülesehitamist ei saa meie edasi lükata ei 25 ei isegi 5-e aasta peale. Ja siin peame paratamata rääkima välislaenust. Sellest on kõneldud palju, aga seda pole nähtawasti wäga tõsiselt wõetud. Selge on, et meie välislaenu teha ei saa terawa majanduskriisi ajal. Meil peab juba enne häda teada olema, kust ja kellelt seda saada wõime. Sihikindlat tööd pole meil tehtud isegi lühemaajaliste laenude saamiseks. Kui siin juttu olla wõib meie majandusjuhtide süüst, siis peame tunnistama, et ka meie välisesitus sellel alal kõike seda pole teinud, mis ta tegema oleks pidanud.

Meie wõime anda sõbralikkude välismaade kapitaalile kõik soodustused metallurgia ja teistesse ettevõtetesse paigutamiseks. Meie peame ise siit eemale jääma põhjusel, et nende finantseerimine meile üle jõu, et meie ressursse selleks ei jätku.

Wäljamaalt waewalt kas raha antakse mittetasuwatele ettevõtetele, ja kindlustuseks ei wõeta seal immobiiliseid ning warandusi, küsimata, milline nende waranduste rentabiilsus.

Wõimatu on rajada tööstust ainult laenukapitaalile, olgu see oma wõi välis. Kuigi väliskapitaal selleks tuleks — oskab ta nõuda veel suuremaid protsente ja komisjoniseid kui meie pangad. Seda ei suuda aga kanda ei meie ega teiste tööstus.

Meil on kahtlemata tööstusi, kuhu väliskapitaal minna wõib, näiteks tekstiiltööstus. Ikkagi ainult siis, kui see tööstus pole juhuslikkudele ettevõtjatele lüpsilehmaks, kui ettevõtjate kapitaal seal tõsiselt weab. Edasi õlikiwi. Kontsessioonidega siin wõime kapitaali kogumist kahtlemata kiirendada.

Wõiksime muidugi kaaluda, kus peaksime tegema riiklikud tellimised ja ostud. Ka niisugustes asjades ollakse tundlikud. Arusaamatused wäikeste kohustuste täitmisel wõi tunnustamisel meie lähemate naabrite juures näiteks on raskusi sünnitanud ka meile.

Meilt lahkuwate rahwasteliidu esitajate heatahtlik ja autoriteetlik otsus peab meid õpetama reaalseisukohtadega rehkendama. Peame wõtma tõsiasjad nagu nad on ja tegema siit oma majanduse edaspidise terwendamise kawa ja plaani.

Mul oli au juba läinud eelarwe arutamisel arendada mõtet, et meie laenupoliitikale on waja anda teine siht ja juhtida raha maale, sest seal on meie tulewik. (M. Martinson, põl.: Aga mis tehti selle asemel?) Tehtud on selle aasta jooksul wõrdlemisi palju ja wõiksime õige julgelt tulewikku waadata. (M. Martinson, põl.: Aga tehtud on suurte rõhumiste all. — A. Anderkopp, tõer.: Kes on rõhunud?) Juba sennise põllumajanduse finantseerimisega on saadud häid tagajärgi. Wõi wäljawedu näib tõuswat geomeetrilises progressioonis ja asjatundjate arwamise järgi wõime oma eksportlina saaki wõrdlemisi kergesti 12.000 tonni pealt tõsta 20.000 tonni peale. Sellepärast on põllumajanduslikkudel laenuudel ka tulewikus kõige olulisem tähtsus. (K. Tonkman, põl.: Aga palju andsite selle aja jooksul põllumajandusele laenusid?)

Rääkimata maapidajatest, kes maast leiba saanud põlw-põlwelt, jõuab ka asunikude perest wähemalt 75% oma wisaduse ja töökuse tõttu krediiti kindlustada ja kanda. Peame ikka ja ikka tähelpanu juhtima meie senni kõlbmata maadele ja põhjatumatele teedele. Siia peame raha leidma. Waadatagu ainult ühtki sood, kust läbi wiidud ükski korralikult kraawitatud tee. Suurematesse walitsuse wõi omawalitsuste poolt kaewatud kapitaal-kraawidesse jooksewad niitidena pea igalpool põllupidajate wäiksemad kraawid. Tekiwad uued hooned, ja lodu, mis senni inimest kanda ei suutnud, on saanud kultuurheinamaaks ja põlluks.

Töö siin peab olema üks tööpuuduse lahendamise wiisidest. Meil ei ole töötatõulisi liiga palju arwuliselt, aga häda nende hulgas, kes tööta, on sagedasti kisedawalt suur. Walitsus peab wõimalikult kõik oma maaparanduse ja teised

tööd tööpuuduse kustutamiseks wiiwitusest wälja andma. Ja et omawalitsused oma ülesandeid täita saaksid wõitlemiseks tööpuuduse, hoolekande ja muudel aladel, — antagu omawalitsustele kord ometi ajakohane maksuseadus. On wististi küll otstarbekohasem riigi maa-maksu mitte tõsta, anda aga omawalitsustele õigus tõsta nende osa. Ettewaatust ei ole üleearune aga ka laenude andmisel maaparanduseks ja piimatalituste sisseseadmiseks, et laen mitte asjata kiu-satuseks ei saaks. (K. Tonkman, põl.: Aga teie minister sulgus maaparanduse laenu. — A. Anderkopp, töer.: Härra Tonkman, andke oma taskust — kas Teil on wõi ei ole! — M. Martinson, põl.: Aga pool miljardit oli wõimalik üle eelarwe anda. — K. Tonkman, põl.: Eelarwe on tegelikult tasakaalus.)

Puudutades ainult mööda minnes lähemaid walitsemise ülesandeid pean tähendama, et maatarwitamise seaduse wastuwõtmise ajaks selge olema peab, kas ja kuipalju maa eest tasu maksame. Muidu kobame maa hinna asjus käsi-kaudu.

Enam edasi lükata ei saa riigi ja kiriku wahekorra lõpulikku selgitamist ning sellega ühenduses seiswate paralleelsete seaduseelnõude wastuwõtmist. (L. Johanson, sd.: See on tähtsusest küsimus.)

Asjaajamise hõlbustamiseks, wahekordade selgitamiseks üksikute asutuste wahel, töö kjiirustamiseks ja kahtlemata ka seaduswastaste talituste ning isegi kuritarwituste ärahoidmiseks tulewad lähemal ajal üldisele kaalumisele wõtta riigiasutuste lõpuliku korraldamise põhimõtted. Kahtlemata ei suuda meie üksikute kuude jooksul maksma panna uusi ministeeriumide asutamise ja korraldamise seadusi, kuna selleks tarwis tõsist kaalumist ja põhjalikku wäljatöötamist. Seda tööd ei saa aga algatada enne, kui üldised sihtjooned selged ei ole. Praegu aga waieldakse nende üle risti ja rästi. Igaüks annab omamoodi wertikti kui kohtunii ka kaubandus-tööstusministeeriumi kohta, rääkimata vähematest asutustest.

Juhataja **M. Martna**: Korra kohta on sõna rkl. Liigand'il.

O. Liigand (rhw.): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Silmas pidades asjaolu, et Riigikogu esimehe juures meile külla sõitnud Inglise parlamendi abiesimehe wastuwõtmine on, millest osa wõtawad Riigikogu juhatusel liikmed ja osa Riigikogu liikmeid, teen ettepaneku koosolek praegu lõpetada.

Juhataja **M. Martna**: (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on ettepanek wastuwõetud. Lõpetan koosoleku.

Koosolek lõpeb kell 7.45 min.

Algkirjale alla kirjutanud:

Riigikogu esimees **J. Tõnisson**.

Abiesimees **M. Martna**.

Sekretäär **T. Kalbus**.

Abisekretäär **J. Piiskar**.